

Libretto - Arşın Mal Alan
Dörd Məclisli Musiqili Komediya (1913)
Üzeyir Hacıbəyov

Mənbə: Üzeyir Hacıbəyovun irsinə həsr olunmuş HAJİBEYOV.com saytı
© 2001 Azerbaijan International
Redaktə: Aynur Hacıyeva
Mətnin yığılması: Mərcan Abadi
Vebmaster: Arzu Ağayeva

Əfrad Əhli-Məclis

Əsgər - dövlətli bir tacir oğlandır
Cahan - Əsgərin xalası, kök arvaddır
Süleyman - Əsgərin yoldaşı
Vəli - Əsgərin nökəri
Sultan bəy - qoca mülkədadır
Gülçöhrə - Sultan bəyin cavan qızıdır
Asya - Sultan bəyin qardaşı qızıdır
Telli - Sultan bəyin qulluqçusudur
Qonşu qızlar

BİRİNCİ MƏCLİS

Əsgərin evində vəqə olur. Otaq yaxşı bəzənib, fərş ilə döşənibdir. Stol və səndəllər dəxi vardır. Pərdə qalxmazdan qabaq Əsgər sağ tərəfdə və xalası sol tərəfdə oturublar. Qapının ağzında nökər Vəli hazır durubdur. Musiqi müqəddiməsi çalınır. Pərdə qalxır. Əsgər oxuyur.

Əsgər: Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,

Musiqi

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,
Nalə tərkın qılmazam ney tək kəsilsəm bənd-bənd.

Musiqi

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Kəsilsəm bənd-bənd, kəsilsəm bənd-bənd.

Musiqi

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

Musiqi

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil,
Böylə kim ol dilruba bədərddir, mən-dərdmənd.

Musiqi

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

Musiqi

Açılır könlüm gəhi kim, giryei-təlxəm görüb.

Musiqi

Açılır könlüm gəhi kim, giryei-təlxəm görüb,
Açır ol gülrux təbəssüm birlə lə'li-nuşxənd.

Musiqi

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd (Füzulinin qəzəlindən götürülmüşdür).

Musiqi

Cahan: Xalan sənə qurban, nə olubdur ki, belə qəmli-qəmli oxuyursan, adam eşidəndə ürəyi yanır?

Əsgər: Ürəyin yanırsa görünür ki, sənin ruhun var ay xala!

Cahan: Qanmadım nə dedin, xalan sənə qurban, bir də de başa düşüm.

Əsgər: Heç, bir elə söz demədim ki, bir də təzədən deyim... İndi sən bura bax, ay xala. Bircə mənə de görüm axı belə olmaz ki, belə də qalsın, bu dünya belə gəlib belə getsə, bəs axırı necə olsun?

Cahan: Xala sənə qurban, allaha şükür dünyaya nə olubdur ki?

Əsgər: Belə deyirəm ki, axı bunun axırı necə olsun, nəticəsi necə olsun, məsələn, biz - bəli, böyüdük, başa çatdıq. Allaha şükür mal-dövlət hamısı var, amma yenə də bilirsən, bununla adamın işi düz olmur, ürəyi toxtamır, nə isə bir şeyə yenə ehtiyac görünür. Düz deyirəm yoxsa yalan deyirəm?

Cahan: Xalan sənə qurban! Əlbəttə düz deyirsən, amma yenə də əməlli başa düşmədim ki, nə deyirsən.

Əsgər: Dediym aşkar söhbətdir, ay xala! Belə sözün doğrusu o tərəfə bu tərəfimə baxıb göz yetirirəm, görürəm yenə bir şeyim çatmır.

Cahan: Boy! Çatmayan bir şey varsa, gədəni göndər bazardan alsın, onda nə fikir var ki.

Əsgər: Sən mən deyənə başa düşmədin; əşi mən sənənlə böyük şeyin söhbətini eləyirəm, sən bazardan danışırsan. Belə deyirəm ki, bu cürə dolanacağı axırı nə olsun, malım var, pulum var, amma pul sahibi gərək bir özgə şeyin də sahibi olsun. Vay halun ki, heç malı, pulu olmayanların görürsən ki, bir sürüsü var.

Cahan: Xalan sənə qurban! Sən bir tacir adamsan sürünü nə edirsən? (Vəli başını bulayır).

Əsgər: Of, ay xala! Yenə bilmədin nə istəyirəm?

Vəli (birdən-birə): Mən bilirəm ağam nə istəyir...

Əsgər (ona tərəf yönəlir): Ədə sən də burdasan? Hə, de görüm nə istəyirəm.

Vəli (irişə-irişə): Mən bilirəm sən nə istəyirsən...

Əsgər və Cahan: Di bilirsən de, nə dayanıbsan!

Vəli: Sən istəyirsən... (Birdən hırıldayıb tez qapıdan çıxır, Əsgər gülümsünür).

Cahan: Boy, elə bil ki, gədənin dəliliyi var. (Əsgərə) Xalan sənə qurban, bircə məni yaxşıca başa sal görüm nə istəyirsən.

Əsgər: Ay xala, bura bax! Ağlıncə mənim neçə yaşım var?

Cahan: Boy, bu ramazan yox, gələn ramazan gəlib ötəndən sonra sənə iyirmi səkkiz yaşın tamam olacaqdır. Nəyin dərdin çəkirsən? Sən ki, hələ uşaqsan, sənə görüm yüz yaşayasan!

Əsgər: Çox əcəb. Axı nə qədər uşaq olsam da yenə də ayaq üstə dura bilirəm ki?

Vəli daxil olub haman sayaq dayanır.

Cahan: Əlbəttə, dura bilirsən, allaha şükür sağ və salamat cavansan.

Əsgər: Yaxşı, indi bu sağ və salamat cavan bəs neyləsin, elə yeyib-yatsın?!

Cahan: Əsgər, sən allah gəl mənimlə açıq danış ki, mən başa düşüm axı mən türkəsayəcə bir arvadam, ərəb dilini nə başa düşürəm, xalan sənə qurban.

Əsgər (kənara): Əşi, daha utanmaq yeri deyildir. (Cahana): Belə bilirsən nə var, xala? (Bərkdən) Mən arvad almaq istəyirəm ey, arvad, arvad!

Vəli: Bax mən deyən oldu... (Hırıldayır.)

Cahan: Buy, ay xalan sənə qurban. Habeləcə de ki, mən də başa düşüm, daha bunun nə çək-çövrü var ki.

Əsgər: Hə, bəs bunu bil ki, arvad almaq istəyirəm.

Cahan: Belə çox da yaxşı eləyirsən, xalan sənə qurban. Allah o günləri eləsin ki, belə toyunda oynayım. (Vəli oynayır). Bax Əsgər, xalan sənə qurban, gördün ki, axırda sən gəldin mən deyənə.

Neçə vaxtdır ki, mən sənə deyirəm: Əsgər gəl evlən, ev-əşik yiyəsi ol, oğul-uşaq sahibi ol, amma nə fayda ki, sən qulaq asmırdın deyə, mən də daha dinmirdim. İndi görünür ki, mən deyənə gəldin.

Əlbəttə arvad al, toy elə, dost sevin, düşmən yansın. (Vəli ah çəkir). Bax istəsən günü bu güncə gedərəm, sənə qız axtararam. Rəhmətlik bacım canı ağzından çıxana kimi mənə deyirdi: Cahan, bax, Əsgəri sənə qoyub gedirəm, onu tək qoyma, evləndir. (Ağlayır. Vəli bərk ah çəkir).

Əsgər: Əşi daha bura ağlamaq yeri deyildir ki, qoy, söhbət açmışıq, gərək axırı necə olur.

Cahan: Xalan sənə qurban, evlən!

Əsgər: Axı nə sayaq evlənim, iş elə burasındadır ki, evlənmək asan iş deyildir.

Cahan: Xalan sənə qurban, evlənmək su içmək kimi asan şeydir, onda nə çətinlik var ki? Ələlxüsus sənə kimi cavana ki, allaha şükür həmi pulun var, həmi dövlətin var, həmi cavansan. Vallah lap padşahın da qızını istəsən də verər. Bax burda çox fikir lazım deyildir, qoy elə bu güncə çadramı başıma salıb gedim sənə üçün qız bəyəni seçim. Ya özün istəsən mənə de, hansı bəyin və ya tacirin qızını istəsən gedim sənə alım.

Əsgər: Axı mən nə bilirəm ki, hansı bəyin və ya tacirin qızı yaxşıdır ki, deyim get al; mən ki onları görməmişəm.

Cahan: Buy! Xalan sənə qurban! Bəs mənim gözlərim kordur? Vallah gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyənərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağılı gedər.

Əsgər (gülür): Ay xala, bəs elə olsa ağılım gedər, dəli olaram ki... yox xala, bu əl verməz, mən gərək əvvəlcə özüm qızı görəm, xoşuma gəldi alam, gəlmədi almayam.

Cahan: Sən bir ağıllı-başlı mənə nağıl et görüm necə qız alarsan? (Oxuyur və oynayır).

Çadramı sallam başıma,
Üz-gözümü bəzərəm. (2)
Gedib sənə qız axtarıb,
Hər tərəfi gəzərəm. (2)

Musiqi

Bəyin, xanın və tacirin
Qızlarını düzərəm. (2)
Çəməndəki o güllərin
Ən gözəlin üzərəm. (2)

Musiqi

Xalan sənə qurban ola,
Zəhmətinə dözərəm. (2)
Toyunda sənin, bala,
Bax beləcə süzərəm. (2)

Musiqi

Bəs sən kişi xeylağı, qızı nə sayaq görərsən, xəlv qızını sənə göstərərmi?

Əsgər: Hə, bəs mətləb elə burdadır ki, səhərdən bəri sənə deyirəm ki, bunun axırı nə olsun?

İstəyirəm evlənəm, amma bilmirəm kimi alım; çünki heç kəsi görməmişəm və görmək də olmaz.

Cahan: Ay xalan sənə qurban! Sən gəl ata-baba yolu ilə evlən. Sənin nə borcundur, qoy mən gedim sənə qız alım, hərəgah pis olsa təqsir mənim boynuma.

Əsgər: Ay xala, sən nə fikir edirsən? Mən arşını iki şahılıq çiti görməmiş almıram; halbuki diri gözlü arvad ola! Yox, mən bu sayaq evlənmək istəmirəm. Bacarsan mənə bir yol göstər ki, qızı görüm, sonra alım.

Cahan: Xalan sənə qurban nə yol göstərim?

Əsgər: Görünür ki, heç bir yol yoxdur. Onun üçün mən də evlənmirəm.

Vəli ah çəkir. Sükut. Musiqi çalınır, sonra Süleyman daxil olur.

Süleyman: Cahan xala, kefin yaxşıdır mı? Vəli, sən necəsən?

Cahan: Allaha şükür, sağ olasan, a Süleyman!

Vəli: Bəy, iltifatın artıq olsun.

Süleyman Əsgərə tərəf gedib oxuyur.

Musiqi

Süleyman:

Nədir sənin dərdin, bu nə ahü zardır? (2)

Nədir sənin fikrin, belə tarü-mardır? (2)

Utanma gəl söylə, belə dərdini mənə, (2)

Nə qüssədir böylə əsər eyləyib sənə? (2)

Bu dünyada yoxdur belə dərdi-bidəva. (2)

Davasın al dərdin belə görginən səfa. (2)

Eşitməmişsənmi belə bir məsəl də var, (2)

Nə arzu varsa, belə axtaran tapar! (2)

Balam nə olub ki, belə qaradınməzcə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır?

Əsgər: Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin; axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək sən nə məsləhət tökürsən?

Süleyman: Deməli sən özün inanmırsan ki, mən ağıllıyam?!

Əsgər: İnanıram, amma məsləhət töksən lap yaxşı inanaram.

Süleyman: İndi bir-bir söylə görüm nə olubdur?

Əsgər: Nə olacaqdır; onu fikir edirəm ki, yaxşı, axı bunun axırı nə olsun? Elə bu dünya belə gəlib belə getsə...

Süleyman (sözünü kəsir): Dayan, bildim nə istəyirsən.

Əsgər: Nə istəyirəm?

Süleyman: Əlbəttə arvad almaq istəyirsən.

Hamı təəccüb edir.

Əsgər (təəccüblə): Paho, nə bildin?

Süleyman: Sifətidən görürəm. Onu bilmək çətin deyil ki; (Cahana) Belədir, belə deyil, Cahan xala?

Cahan: Qadan alım, əlbəttə elədir.

Süleyman (Vəliyə): Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli: Bəy, əlbəttə belədir.

Süleyman (Əsgərə): İndi bildin ki, mən ağıllıyam!

Əsgər: Yarısına qədər bildim. Aşna, indi bir iş də var; hərgah ona bir tədbir töksən, onda bilərəm ki, başdan ayağa qədər ağıllısan.

Süleyman: Di bir-bir söylə qulaq asım.

Əsgər: Bax, Süleyman, mən belə fikirdəyəm ki, qız almaq mal almaq kimi bir şeydir. İndi malın pisi-yaxşısı olan kimi...

Süleyman: Dayan bildim nə istəyirsən.

Əsgər: Nə istəyirəm?

Süleyman: İstəyirsən ki, əvvəlcə qızı görüb, baxıb sonra alasan.

Yenə hamı təəccüb edir.

Əsgər (təəccüblə): Balam necə bildin?

Süleyman: Ağzını açan kimi. Onu bilməyə nə var ki (Cahana) Belədir, belə deyil, xala?

Cahan: Qadan alım, əlbəttə belədir.

Süleyman: Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli: Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman (Əsgərə): İndi bildin ki, başdan ayağa qədər ağıllıyam!

Əsgər: Bir azca qalıbdır, hərgah bir işi də bilsən, onda imanım kamil olar.

Əsgər: Yaxşı, ağıllı oğlan! Bəs mən qızı haradan görüm və nə sayaq görüm ki, heç olmasa bir balaca bələd olum?

Süleyman: Ondan asan nə var ki; paltarını dəyiş, köhnəsini gey; qoltuğuna bir top çit-mit nə varsa vur, əlinə də bir arşın al; ondan sonra düş qapı-qapı gəz arşın mal sat. Bu halda, gördüyün qızların birisini seç, sonra lələşini göndər, gedim elçilik eliyim, vəssalam.

Əsgər (sevinir): Əcəb fikirdir vallah.

Cahan: Qadan alım, əlbəttə yaxşı fikirdir.

Süleyman: Ayrı cürə əlacı yoxdur. (Cahana) Belədir, belə deyil, xala?

Cahan: Qadan alım, əlbəttə belədir.

Süleyman: Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli: Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman (Əsgərə): İndi gördün ağıllıyam!

Əsgər: Ağıllısan qardaş, ağıllısan! Vallah sən deyən kimi edəcəyəm.

Cahan: Ay Süleyman, bəs sən niyə özünü qocaldıb evlənmişən?

Süleyman: Mən də evlənərəm xala, o fikirdən mənim də başımda var. Hələ indi əvvəlcə bir Əsgəri evləndirək; görünür ki, bu çox tələsiyir. Sonra mən də evlənərəm. (Birdən) Yaxşı, xala, bəs sənin fikrin nədir?

Cahan: Heç nə, qadan alım, nə olacaqdır ki?

Süleyman: Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir. Qoy səni bir allah bəndəsinə verək canımıza dua eləsin.

Cahan: Buy, qadan alım, mənim nə ərə getmək vaxtımdır ki?

Süleyman: Necə? Çox balacasan?! Əlbəttə vaxtıdır, belədir, belə deyil, ay camaat. Əlbəttə belədir.

(Vəliyə) Balam, Vəli, sən də hazırlaş ha!

Vəli utanır, başını aşağı salır.

Süleyman: Hə, Əsgər, fikrə gedibsən?

Əsgər: Vallah sabahdan arşın mal satan olacağam.

Süleyman: Əcəb elərsən, allah səni də tez muradına yetirsin, bizi də, belədir, belə deyil, xala?

Cahan: Qadan alım, əlbəttə belədir.

Süleyman: Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli: Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman: Bəs indi ki belə oldu qulaq as! (oxuyur)

Musiqi

Öyrən bu kələyi arvadı tap, tez toy elə! (2)

Bil kim düşməyəcək böylə kələk bir də ələ. (2)

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,

Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,

Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

Musiqi

Oynayırlar.

Cahan:

O gün ola, balam, toy edəsən qız alasan, (2)
Evlənmək işini aramıza dəb salasan. (2)
Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

Bizə də sən qur kələk, (3)
Bəlkə biz də gün görək. (3)

Musiqi.

Oyun.

Vəli:

Düş bazar şəhərə, sat arşın mal, Əsgər ağa! (2)
Axtar, bax qızı tap, tez arvad al, Əsgər ağa (2)
Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Vəliyə sən bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.

Dərdinə tapdın əlac, (3)
Bizə də tez bir yol aç. (3)

Oyun

PƏRDƏ

İKİNCİ MƏCLİS

Musiqi müqəddiməsi çalınır, sonra pərdə qalxır. Sultan bəyin evinin qabağıdır. Gülçöhrə, Asya və Telli oturub, biri tikiş tikir, digəri corab hörür.

Gülçöhrə (tikiş tikə-tikə oxuyur).

Musiqi

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir.

Musiqi

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir.
Pərişan olduğum, xəlqi pərişan etdiyimdəndir. (2)

Musiqi

Dili zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmaq.

Musiqi

Dili zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmaq.
Yetən bidərdə tədbirilə dərman etdiyimdəndir. (2)
Deyil bihudə gər yağsa fələkdən başımə daşlar,
Binasın tişeyi-ahımla viran etdiyimdəndir. (2) (Füzulinin qəzəlindən götürülmüşdür)

Ah... Gəl yarım! (3)
Gəl yarım! (3)

Asya (ah çəkir): Ay Gülçöhrə, sən oxuyanda həmişə mənim ürəyim tutulur, bikef oluram.
Gülçöhrə: Görünür ki, oxumağım sənə xoş gəlmir.
Asya: Yox, çox xoş gəlir; elə ona görə də məni bir sayaq qəm basır, qüssə eləyirəm.
Gülçöhrə: Ah, elə bizim ömrümüz başdan ayağa kimi qəm-qüssə deyilmi?
Asya: Hə, vallah, doğru deyirsən.
Telli: Ay xanımlar, nə olub ki, qəm-qüssə eliyirsiniz? Allah qoysa Sultan bəy bu gün sabah sizi ərə verər, gedib ev yiyəsi, oğul-uşaq sahibi olarsınız, onda qəminiz də olmaz.
Gülçöhrə: Ah, Telli, o cür ki bizi ərə verirlər, heç verməsələr yaxşı olar.
Telli: Nə üçün, ay xanım, niyə elə danışırsan?
Gülçöhrə: Doğru deyirəm, vallah, o cürə ərə getmək mənim xoşuma gəlməz ki... Heç bilmirsən səni kimə verirlər, ərin kim olacaqdır, getdiyini adam cavandır, qocadır, keçəldir, qoturdu, adam döyəndir...
Asya (təəccüblə): Bəs ay Gülçöhrə, onda daha heç ərə getməyib evdə qalıb un çuvalına tay olacaqsan?
Telli: Allah eləməsin.
Gülçöhrə: Mən deyirəm ki, evdə qalıb un çuvalına tay olasan? Mən onu demək istəyirəm ki, belə adam əvvəlcə bir görə ki, kimə gedəcəkdir. Baxa, bəyənə, təhər-tövrünə bələd ola, sonra ərə gedə.
Asya (gülür): Elə söz danışırsan ki, bişmiş toyuğun gülməyi tutar. Sən bu dörd divarın içində kimi görə bilərsən, a yazıq ki (rişxəndlə) hələ baxıb bəyənəsən?!
Gülçöhrə: Elə olanda, evdə qız qalmaq yaxşıdır.
Telli: Əşi, təkni ağam sizi ərə versin, mən qaçıb gedib nişanlımı görərəm, evinə-eşiyinə baxaram, sonra gəlib hamısını sizə nəql edərəm.

Gülçöhrə ilə Asya gülürlər.

Gülçöhrə: Yaxşı, ay Telli, görünür ki, bizim adaxlımızı bir sən görsən kifayətdir, dəxi bizim görməyimiz lazım deyilmiş.
Telli: Yox, ay xanım, əvvəl mən görərəm, sonra siz görərsiniz.
Asya: Yaxşı, Telli, qoy sən deyən olsun; təkni bizi ərə versinlər, yerdə qalanı asandır.
Gülçöhrə: Yox, mənciyəz görüb bəyənməyincə, ərə getməyəcəyəm. Amma siz elə görməmişdən ərə gedərsiniz.
Telli: Vallah xanım, elə görməmişdən ərə getmək lazımdır; yoxsa əvvəl görəndə daha sonra yaxşı olmur; amma görməyəndə ürəyin tələsir, bir tez görəsən. (Oxuyur).
Sən o yanda, yar bu yanda,
Ceyran tək boynun buranda,
Baxışın min canlar alır,
Məni qəm-dərdə salır.

Musiqi

Sən o yanda, yar bu yanda,
Hərdən qıyqacı baxanda,
Gözüm o gözlərdə qalır,
Məni qəmə-dərdə salır.

Musiqi

Sən o yanda, yar bu yanda,
Saçların üzə salanda,
Göylərə ahım ucalır,
Məni qəmə-dərdə salır.

(Nəql edir) Səni yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib allah-allah ilə aparırlar. Hələ desən ayağının altında qurban da kəsirlər, sonra otağa aparıb gərdək dalında oturdurlar, ürəyin tıp-tıp döyünə-döyünə gözlüyürsən. Bir də görürsən ki, qapı açılıb oğlan çıxdı...

Bu əsnada qapı açılıb Sultan bəy çıxır. Qızlar səslərini kəsib işlərinə məşğul olurlar.

Telli (kənara): Allah eləməsin ki, belə oğlan olsun.

Sultan bəy (əsnəyir): Ay qız Telli, min kərə demişəm ki, mən yatanda mənim üstümü basdır; indi üstü açıq yatmışam, deyəsən belimə soyuq dəyibdir. (Əsnəyir) Ay... rəhmətlik Sona sağ olaydı...

Qərək ki, təklik bir sənət deyildir.

Gülsöhrə. Ay ata, bizə desə idin örtərdik, bilmədik...

Sultan bəy: Demədim, demədim, keçibdir. (Əsnəyir) Di, durun gedin evə, mən də şəhərə çıxıram.

Evdən yaxşı muğayat olun. Durun! (Qızlar hamısı durub içəri daxil olurlar). Olmur, təklik mənə əl vermir. Beş ildir ki, günü-gündən geri gedirəm. Sırağa gün həkim Mirzə Hüseynə deyirəm ki, oram ağrıyır, buram ağrıyır; deyir ki, bir arvad al. Hanı bir elə arvad ki, uğruma gələ idi ala idim! Əlbəttə mənə qız verməzlər. Çünki yaşım çoxdur, pulum da azdır və bir də təzədən top-tüfəng ilə evlənmək mənə yaraşmaz; mənimki bir halıca, dulluca arvaddır ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola. Ondan sonra arvad başlar gecələr buğlarımına həna yaxar, səhərlər də yuyar. Yatanda da belimə soyuq dəyməz. Qərək, gedək bazara görək nə var nə yox. (Gedir).

Musiqi

Əsgər pərdə dalında oxuyur.

Əsgər:

Arşın mal alan! (2)

Arşın mal alan!

Bafta, tafta, buxça hey!...

Əsgər qoltuğunda arşın malı və əlində arşın səhnəyə çıxır.

Əsgər: Tamam üç gündür, qapı-qapı dolanıb gəzirəm, amma axtardığımı tapa bilmirəm. Bu günü də başa çıxardım görüm nə olur. Ey bəxt səndən mədəd!

Musiqi

(Yenə oxuyur).
Arşın mal alan! (2)
Arşın mal alan!
Bafta, tafta, buxça hey!...

Bu halda Gülçöhrə, Asya, və Telli bir tərəfdən və qonşu qızlar o tərəfdən bayıra çıxırlar. Qızlar Əsgəri çağırır.

Qızlar: Arşınmalçı, arşınmalçı bura gəl!

Qızlar xoru. (Soprano)
Arşınmalçı mal göstər,
Bir-bir yerə sal göstər.
(Alt) Göstər-göstər hər nə var,
Qızlar bəzənmək istər.

Musiqi

Ah, nə gözəl parçadır,
Gülləri də qonçadır,
Toy bəzəyi xonçadır, xonça, (2)
Xonça...
Ondan bir paltar tikdirsəydim,
Oynardım mən doyunca-doyunca.

Musiqi

Xor bir də təkrar olunur.
Əsgər (gedə-gedə): Aha, deyəsən qız mədəninə düşmüşəm, bir sürü birdən çıxdı. Görək necə şeydirlər. (Onlara) Deyin görüm gözəl xanımlar nə istəyirsiniz? Çit, ipək, məxmər, bafta, tafta, hər şeyim var.

Gülçöhrə: Aç görək xoşumuza gələn nə var?
Əsgər: Bu saat, xanım! (Açır, Gülçöhrəyə diqqət edir).
Asya (kənara): Batmış nə göyçək oğlandır!
Əsgər (yenə diqqətlə Gülçöhrəyə baxır): Bax, xanım, hər nə könül istəyən desən hamısı burada vardır. (Kənara) Amma əcəb qızıdır!
Telli: Ay xanım, o tumanlıq nə yaxşıdır!
Asya: A, nəyə lazım olan şeydir ki...
Gülçöhrə (Asyaya): Sənə lazım olmaz, amma Telliyə lazım olar.
Əsgər: Doğru buyurursan xanım. (Kənara) Ağıllı qızıdır ha! (Ona) Neçə arşın buyurursan qulluqçunuz üçün kəsim.
Gülçöhrə: Arşını neçədəndir?
Əsgər: Heç neçə, on iki qəpikdir. Amma sizə iki şahıdan hesab elərəm.
Gülçöhrə: Bu cürə çitin arşınını biz həmişə səkkiz qəpikdən alırıq, elə versən on arşın kəs.
Əsgər: Zərər yoxdur, sizə qurban olsun! (Ölçür) Bir...iki... (kənara) Amma deyəsən axtardığımı tapmışam...üç...dörd, vallah elə qismətim bu olacaqdır...səkkiz, doqquz, görünür, zahiri gözəl olan kimi batili də gözəldir... on... on bir... on iki...

Gülçöhrə: On arşın bəsdir.

Əsgər: Buy, hə! Fikrimdən çıxdı, budur elə on arşındır. (Kəsir qulluqçuya verir).

Asya: Ah, bizə yaraşan heç zadın yoxdur.

Əsgər: Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur. Ancaq evdədir. İnşallah gələn səfər gətirərəm. (Gülçöhrə pul verir). Xanım, evin abadan, sənin əlinin bərəkəti mənə bəsdir.

Gülçöhrə: Nə bildin ki, əlimin bərəkəti vardır?

Əsgər: Elə belə ürəyimə damdı ki, sənin əlin bərəkətlidir. (Kənara) Vallah mən deyən elə budur ki, var. (Ona) Xanım, bura Sultan bəyin evi deyilmi?

Gülçöhrə: Özüdür.

Əsgər: Abadan olsun! Bəs Sultan bəyin qızı hansınızdır?

Asya: Bu özüdür.

Əsgər: Allah ömr versin! (Kənara) Çox gözəl qızıdır!

Asya: Ay Gülçöhrə gedək evə; yoxsa əmim gələr acığı tutar. (Gedirlər).

Əsgər: Sağ olun, var olun!

Gülçöhrə (gedə-gedə): Sən də sağ ol!

Əsgər (tək): Sözün doğrusu, bundan yaxşı qız görmədim və ola bilsin ki, heç görməyəm. Gəl Əsgər, ya qismət de, bunu al! Sultan bəy məni görmüyübdürsə də adımı eşidibdir. Bilir ki, dövlətli tacir oğlanam. Yəqin qızı istəsəm verər. İndi görəsən qız bilsə ki, mən doğrudan da arşın mal satanam mənə gələrmə? Qızı bilmirəm, amma Sultan bəy bilsə ki, mən arşın mal satanam min il də qalsa qızı mənə verməz. Allahın altında qız bir də çıxaydı yenə bir görəydim, danışdıraydım. Dayan... (Qarıya baxır). Deyəsən gələn var. Qoy gizlənim görüm kimdir. (Gizlənilir, qapı açılıb Gülçöhrə çıxır).

Gülçöhrə: Asya demişkən, arşınmalçının sür-sifəti yaxşı idi. İndi Asyaya desən ki, gəl səni ona ərə verək, bir həşir qatar, deyər ki, mən arşınmalçının tayyam? Amma mənəcə, arşın malçılıq pis iş deyil ki, o da tacir kimi bir şeydir; vallah atam razı olsa mən ona ərə gedərəm. Çünki nə sayaq olsa yenədə üzünü görmüşəm, bilirəm ki, şil deyil, kor deyil, keçəl deyil; sifəti də xoşuma gəldi. Üzünə nəcib adamın üzünə oxşayır. Vallah onu qəşəng geyindirsən bir oğlan çıxar ki, bəy balası kimi... Mənə deyir ki, yəqin sən əlin bərəkətlidir; özü də elə baxırdı ki, guya tək məni görür... Bir də görsəydim, yaxşıca diqqət edərdim...

Ah, gör nə danışırım; kim bilir, bəlkə onun arvad, uşağı vardır... (Fikrə gedir).

Əsgər (çıxır hüzura, arşın qoltuğunda): Xanım bağışla...

Gülçöhrə (səksənir): Oy, qorxdum a...

Əsgər: Qorxma xanım, deyəsən mən arşını burada qoyub getmişəm.

Gülçöhrə: Olsa burada qalardı...

Əsgər: Zərər yoxdur, evdə alahı arşınım vardır.

Gülçöhrə (kənara): Yenə o sayaq baxır, gözü-gözümə sataşanda elə bil ki, ildırım kimi məni vurur.

Əsgər: Xanım, allahın altında Sultan bəyin on iki nəfər sən kimi qızı olaydı!

Gülçöhrə: Yə'ni nə demək istəyirsən?

Əsgər: Onu demək istəyirəm ki, bir qızını bəyə, birini xana, birini tacirə, birini mollaya, birini də seyidə verib, axırda birini də mənə verərdi...

Gülçöhrə: Nə olar ki...

Əsgər: Amma yox, verməz, əlbəttə verməz, o bir bəy adamdır, amma mən arşınmalçı. O mənə qız verməz... (kinayə ilə) və bir də versə də qız gəlməz...

Gülçöhrə: Görünür ki, sən subaysan.

Əsgər: Lap subayam; allahın bərəkətindən işim də çox yaxşı gedir. Bir parça çörəyim var, ac deyiləm.

Gülçöhrə: Bəs nə üçün indiyə qədər evlənməyibsən?

Əsgər: Nə sayaq evlənim; görmədiyim qızı almaram; gördüyüm qızlardan da xoşuma gələn, ürəyimə batanı bir nəfər olubdur ki, onu mənə verməzlər...

Gülçöhrə: Qız özü sənə getməzmi?

Əsgər: Yəqin ki, getməz, çünki o bəy qızıdır.

Gülçöhrə: Sən əvvəlcə qızdan soruş, sonra de; nə bilirsən getməz?

Əsgər: Doğru buyurursan xanım, bəs elə isə de görüm mənə gələrsənmi?

Gülçöhrə (təəccüblə): Kim? Mən?

Əsgər: Bəli sən; mənim xoşladığım qız bircə sənsən.

Gülçöhrə: Mən elə bildim ki, özgə qızıdır...

Əsgər: Səndən başqa özgəsi ola bilməz.

Gülçöhrə: Bəs sən mənə bir kərə görməklə xoşladın?

Əsgər: Əlbəttə, xanım. Göz gördü, könül sevdi. Gözüm səni görən kimi, qəlbim sevindiyyindən çırpınmağa başladı.

Gülçöhrə (kənara): Vallah mənimki də elə oldu.

Musiqi

Əsgər:

Oyrənib pür fənd oldum, Özgəyə rişxənd oldum. (2)

Hər bir dərdə mən döldüm,

Səni gördüm bənd oldum. (2)

Elə bənd oldum, elə bənd oldum,

Elə bənd oldum, Dilbər!

Dura bilməm mən sənsiz.

Musiqi

Gülçöhrə:

Heç kəsi mən görməzdim,

Sirrimi söyləməzdim. (2)

Nədir aşiq bilməzdim,

Səni gördüm bənd oldum, (2)

Elə bənd oldum, elə bənd oldum,

Elə bənd oldum, Dilbər!

Dura bilməm mən sənsiz.

Musiqi

İkisi bir yerdə.

Kömək etdi çün ol baxt,

Gəldi çatdı axır vaxt. (2)

Özümü bildim xoşbaxt,

Səni gördüm bənd oldum. (2)

Elə bənd oldum, elə bənd oldum,

Elə bənd oldum, Dilbər!

Dura bilməm mən sənsiz.

Musiqi

Əsgər: Xanım, mən sənə yaraşan deyiləm.

Gülçöhrə: Bilmirəm, amma xoşlamışam.

Musiqi

Əsgər: Görünür ki, doğru deyirlər ki, qəlb qəlbi istər, xanım...

Gülçöhrə: Mənə xanım demə, adım Gülçöhrədir.

Əsgər: Gülçöhrə, bəs nə sayaq edək ki, atan səni mənə versin?

Gülçöhrə: Məni atamdan istə, verər-verər, verməz mən özgəsinə ərə getməyəm...

Əsgər (kənara): Çox əcəb! (Ona). Atan səni güc ilə verər...

Gülçöhrə: Güc ilə ərə getməyəm.

Əsgər: Səni zor ilə apararlar.

Gülçöhrə: Özümü boğaram.

Əsgər: Allah eləməsin. İndi ki, belə oldu, qoy bir yaxşı fikir edək görüm bəlkə bir əlac taparam; indi sən get evə, yoxsa bizi görərlər, xudahafiz.

Gülçöhrə: Xudahafiz! Amma onu da bil ki, sözüm sözdür. (Gedir)

Əsgər (tək): Deyirəm vallah, ürək elə bir olur. Yazıq qız məni xoşlayıbdir. Özü də bilmir ki, dövlətli tacirəm. Mən də qəsdən demirəm ki, qoy axıra kimi qızı sınaıyım. Çox əcəb! İndi mən gedim bir bəhanə ilə xalamı dəxi buraya göndərim ki, baxsın, görsün necə qız seçmişəm. (Gedir).

Gülçöhrə çıxıb ora-bura baxır və sonra oturub fikrə gedir.

Gülçöhrə: Bu nə iş idi mən elədim. Yad oğlan ilə nələr danışdım ki, heç qıza yaraşmaz... Bilmirəm hardan gəldi çıxdı... Özü yaxşı, sözü yaxşı... heç fikrimdən çıxmır... Ah, necə könlüm pərişan olubdur! (Oxuyur).

Musiqi

Aşiq oldum necə bir tazə güli-rə'nayə.

Musiqi

Aşiq oldum necə bir tazə güli-rə'nayə.

Ki, salıbdır məni ol işvə ilə qovğayə. (2)

Aşiq oldum (3)

Necə bir tazə güli-rə'nayə. (2)

Musiqi

Gözümün qanı ilə sinəmi al etdim kim, (2)

Səbəbi sənət ola ol büti biperəvayə, (2)

Pərvayə, pərvayə.

Bu bir işdir ki, məni iynə kimi incəldib,

Salır iplik kimi hərdən bir uzun sövdayə. (2)

Aşiq oldum (3)

Necə bir tazə güli-rə'nayə. (2)

(Füzulinin qəzəlindən götürülmüşdür)

Asya ilə Telli çıxıb oxuyurlar.

Asya və Telli:

Nə pərişandır halın

Gülçöhrə, Gülçöhrə!

Nədir bu ahı-zarın?

Tez söylə, tez söylə.

Niyə solmuş rüxsarın?

Gülçöhrə, tez söylə. (2)

Qıza layiq olmaz kim,

Dərd etsin, qəm çəksin. (2)

Nədir bu ahı-zarın?

Gülçöhrə, tez söylə,

Gülçöhrə, tez söylə. (2)

Hamısı içəri girirlər. Bu halda Əsgər xalası ilə bərabər çıxır. Cahan çarşaba bürünübdür.

Əsgər: Bax, xala, haman qız bu evdə olur. Apararsan bu məxməri və deyərsən ki, arşınmalçı göndəribdir. Soruşsan olsa ki, sən kimsən, deyərsən ki, arşınmalçının xalasıyam. Başa düşdünmü?

Cahan: Başa düşdüm, xalan sənə qurban, gedirəm. (Gedib içəri girir).

Əsgər (tək): Amma getdikcən qıza daha artıq bənd oluram. Günü bu gün Süleymanı görsəm göndərəcəyəm ki, gedib elçilik eləsin... Belə istədiyimi tapdım... Bu ev, bu həyat, bu yol hamısı elə bil ki, üzümə gülür. (Oxuyur).

Musiqi

Axtarıb tapdım səni, səndəmi sevdin, yar məni?

Gör nə haldır görmür gözüm, şadlığımdan dünyanı. (2)

Gəl-gəl maralım gəl, gəl-gəl ceyranım gəl! (2)

Səni sevdim, yar səni sevdim, gözüm görməz özgəni.

Musiqi

Halal olsun Süleyman!

Musiqi

Halal olsun Süleyman, sən nə kələkbazsan, şeytan!

Öyrədib məni yola saldın, mənə rast gəldi yar can. (2)

Gəl-gəl maralım gəl, gəl-gəl ceyranım gəl! (2)

İndi burada dayanmayım. Gedim evə, xalam gəlsin görək nə söyləyəcəkdir. (Gedir).

Sultan bəy bazardan evə qayıdır, yavaş-yavaş gələ-gələ özbaşına danışır.

Sultan bəy: Elə hamı mən deyəni deyir; bir halıca dul arvad ola ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola. İndi mən nə qayıram? Elə arvadı haradan tapım? Gəl ay arvad! Haradasan? Gəl! Gəl! (Deyən kimi Cahan çıxır və buna tərəf gəlir ki, keçsin. Sultan bəy təəccüblə): Paho! Yoxsa mənə qara basır... Yox, deyəsən diri gözlü arvaddır. Özü də bizdən çıxdı. Deyəsən allah mənəməni yetirdi. (Cahana tərəf gedir). Ay bacı, kimsən, bizdə nə işin var idi?

Cahan: Arşın mal aparmışdım, qızlara göstərəm.

Sultan bəy (kənara): Arvad olmağına arvaddır, ancaq üzünü görsəm pis olmaz. (Ona). Yaxşı, bacı bir de, çarşaba bürünmüş kişi olmayasan?

Cahan: Boy, ay qardaş, nə söz danışırsan?

Sultan bəy: Bəs elə isə bir bəlalaca üzünü mənə göstər ki, yəqinlik hasil olsun.

Cahan (üzünü açıb göstərir): Gördün ki, arvadam!

Sultan bəy: Hə, gördüm. (Kənara) Arvadsan, özü də lap mən deyəndən. (Ona) De, yaxşı bir mənə başa sal görüm sən kimsən, nəçisən və kimin adamısan?

Cahan: Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qızlara, arvadlara mal satıram.

Sultan bəy: Yaxşı, axı mənə bir demədin ki, görək kimin adamısan.

Cahan: Bəy, dəllal kərbəlayı Nəsin külfətiyəm, bəlkə tanıyasan?

Sultan bəy: Xeyir, tanımıram, mənə dəllal-məllal ilə işim olmaz... Yaxşı, deməli sənənin kişinin dəllallıq edir, özün də arşın mal satırsan.

Cahan: Bəli. Kişim dəllallıq elərdi.

Sultan bəy: Elərdi? Bəs indi nə iş görür?

Cahan: İndi allah bilir ki, nə iş görür; rəhmətlik on iki ildir ki, ölübdür.

Sultan bəy (sevinir): Belə de də! (Öskürür və özünü düzəldir). Deyirsən ki, on iki ildir ki, ərin ölüb dul qalıbsan... Çox əcəb, indi bəs necə eləyək?

Cahan (təəccüblə): Nəyi necə eləyək?

Sultan bəy (karıxmış): Yox, belə onu deyirəm ki, mənə də arvadım budur beş ildir ki, mərhum olubdur. Belə olmaq çox pis şeydir. Adam lap tək qalır, bilmir ki, nə etsin. (Kənara) Yaxşıca əlimə düşübdür, heç buraxmaq lazım deyildir. (Cahan istəyir getsin Sultan bəy tez qabaqlayır). Əşi, bir dayan, hara tələsiyorsən?

Cahan: Tələsiyirəm, işim var.

Sultan bəy: Daha bundan gözəl nə iş olar, əcəb söhbət eliyirik. Sən dul, mən dul, gəl dərdləşək də... Yaxşı indi sən deyirsən ki, dulsan, hə?

Cahan: Boy, dedim ərim on iki ildir ki, ölübdür...

Sultan bəy: Axı burası var ki, mən də dulam...

Cahan: Nə olar, allahın əmridir. Tək sənənin başında görünməyib ki.

Sultan bəy: Orasını bilirəm...

Cahan: Bəs harasını bilmirsən?

Sultan bəy: Gəl biz ikimiz bir iş edək.

Cahan: Nə iş?

Sultan bəy: Belə iş ki, nə sən dul olasan, nə də mən.

Cahan: Nə sayaq eləyək?

Sultan bəy: Nə sayacağı var ki, bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd, şütt-tamam, vəssalam.

Cahan: Heç başa düşmürəm ki, nə deyirsən.

Sultan bəy: Başa düşmürsən? Əcəb dilbilməzsən! Bəs elə isə, dürüst qulaq as, gör nə deyirəm, a dil bilməz! (Musiqi. Çırtıq-çırtıq vura-vura oxuyur).

Bir at aldım, hər yanı çapdım,

Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Axır gəlib səni tapdım, maralım, maralım, dilbilməz!

Aman, aman oy, qaşı kaman oy!

Gəl alım, gəl alım, maralım, dilbilməz!
(Oynayır).

Musiqi

Bir ev tikdim, daş üstədir, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desən baş üstədir, gəl alım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy, qaşı kaman oy!
Gəl alım, maralım, dilbilməz! (Oynayır).

Musiqi

Sən dul, mən dul, gəl mənə bənd ol,
Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desəm ona razı ol, maralım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy, qaşı kaman oy!
Gəl alım, maralım, dilbilməz!

Bu halda Əsgər gəlir və bunları görür.

Əsgər: Aha! Xalamın da işi düzəldi. Əcəb! (İrəli gəlir, oynamaqda olan Sultan bəyin qulağına): A bəy! A bəy! Bir dayan söz deyirəm. (Sultan bəy səksənib dayanır): Axı belə iş yaxşı deyildir; özgənin arvadına eşqnamə oxuyursan.

Sultan bəy: Balam, sən kimsən, sənə nə?

Əsgər: Necə mənə nə? Bu mənim xalamdır.

Sultan bəy: Xalandır? Deməli arşınmalçı sənsən?

Əsgər: Bəli, mənəm.

Sultan bəy: Çox gözəl, çoz pakizə. Balam, heç sənin insafın zadın yoxdur?

Əsgər: Nə olubdur ki?

Sultan bəy: Nə olacaq ki, bu yazıq arvadı on iki ildir ki, dul saxlayıb ərə vermirsən.

Əsgər (gülümsünür): Nə edim, bir yaxşı adam tapmıram.

Sultan bəy: Yaxşı adam - mən! Gəl də! Gəl qohum olaq, mən də dulam.

Əsgər (kənara): Aha, yaxşı fürsətdir. (Ona). Doğru deyirsən, bəy, ya zarafat edirsən?

Sultan bəy: Tayımsan ki, zarafat edim? Lap ürəkdən doğru deyirəm.

Əsgər: Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən mənə nə verərsən?

Sultan bəy: Nə verəcəyəm? Sənin muzdun bu olar ki, mənim kimi bəy ilə qohum olarsan. Xalanın muzdu o olar ki, canı rahat olar. Mənim də muzdum bu olar ki, savab yiyəsi olaram. Daha bundan artıq nə istəyirsən?

Əsgər: Yox, bəy, bu sayaq sərf eləməz...

Sultan bəy: Bəs nə sayaq sərf eylər?

Əsgər: Bax, bəy, indi ki, mənimlə qohum olmaq itəyirsən, gəl ikibaşlı qohum olaq.

Sultan bəy (təəccüblə): Nə sayaq ikibaşlı?

Əsgər: Bu sayaq ki, mən xalamı verim sənə, sən də qızını ver mənə.

Sultan bəy (bərk acıqlı): Axmağın birisi axmaq! Nə yava-yava danışırsan. (Xəncərdən yapışır). Mən bəy balası kimi qızını arşın mal satana verəcəyəm! Cəhənnəm ol burdan sən də, sən xalan da!

Qudurğanın birisi, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Rədd ol gözümün qabağından!

Əsgər (arxayınca): Xala, gəl gedək. (Gedirlər. Kənara). Arşınmalçı Əsgərə qız vermədi, amma tacir Əsgərə verəcəkdir.

Sultan bəy: Tez ol, itil buradan! (Evə tərəf gedib qapının ağzında dayanır və gedənlərə baxır. Onlar gedirlər). Gör nə qudurğan gədədir ki, cür'ət edib qızımı istəyir. (Xəncərini çəkib yüyürür). Öldürərəm səni, qudurğan oğlu qudurğan! (Qayıdıb fikrə gedir). Yoxdur. Yoxdur məndə bəxt. Arvad əlimə göydən düşmüş kimi olmuşdu, özü də əsl mən deyən halıca arvad idi ki, iş bir nəfər molla ilə bir kəllə qəndə bənd idi; mərdümazar oğlu, mərdümazar, hayandan gəldi, bütün işi korladı. Planımı dağıtdı. Ey vay... (Oxuyur).

Nə pis oldu halım mənim, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Getdi əldən yarım mənim, gəl alım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman oy!..

Girir içəri.

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Sultan bəyin evində vaqe olur; Gülçöhrə təkə oturub oxuyur. Musiqi çalınır.

Gülçöhrə:
Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda.

Musiqi

Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda,
Tutiyi-laləm, şəkər nisbət məqalindən cüda.(2)

Musiqi

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalından cüda.

Musiqi

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalından cüda.
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalından cüda. (2)
Ah... aman-aman... aman-aman!
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalından cüda. (2)
Yar gəl, yar gəl, yar gəl, yar gəl...

Musiqi

Ağlımı tərək eylədim fəzlü kəmalından cüda.

Musiqi

Ağlımı tərək eylədim fəzlü kəmalından cüda,
Dönmüşəm mən müflisə cahü cəlalından cüda. (2)

Musiqi

Tirə oldu rüzgarım, zülfü xalindən cüda,
Oldu səhra mənzilim vəhşi gəzalindən cüda. (2)
Ay aman... (4)

Musiqi

Oldu səhra mənzilim vəhşi gəzalindən cüda. (2)
(Füzulinin qəzəlindən götürülmüşdür)
Yar gəl... (4)

Musiqi

Üzünü örtüb ağlayır.

Asya (daxil olub Gülçöhrənin yanına gəlir): Ah Gülçöhrə, sən allah, bir de görüm sənə nə olub ki, bu bir neçə gündür belə pərişan görünürsən?

Gülçöhrə: Vallah, heç özüm də bilmirəm. Yəqin naxoş olmuşam.

Asya: Axı naxoş olanın bir yeri ağrıyar; görünür ki, sənin heç yerin ağramır, şükür allaha.

Gülçöhrə: Ah, Asya, neyləyirsən soruşub, sən allah qoy məni əldən.

Asya: Yox Gülçöhrə, bu bir neçə gündür ki, sən bilmərrə dəyişilibsən. Eyzən fikirdə, kefsiz, dinməz, yəqin burda bir hikmət vardır... Ay qız, bəlkə bir adama bənd olubsan hə?

Gülçöhrə (hərəkət edir): Kimə bənd olacağam...

Asya: Yox-yox, qızardın. Görürəm ki, bir adama bənd olubsan; ancaq o adam kimdir? Bizə arşın mal satandan başqa heç kəs gəlməmişdi. (Birdən). Yəqin o gədəyə bənd olubsan?

Gülçöhrə: Gədə nə üçün olsun!

Asya: Aha, bildim! Arşınmalçıya gözün düşübdür. Ay qız heç sənə yaraşan işdirmi? Sən bəy qızı, bəy balası bir gədənin birinə bənd olubsan... Nədir-nədir bir qədər sür-sifəti var; vallah istər lap çiraq kimi yansın heç bir belə də məhəl qoymaram; o hara mən hara...

Gülçöhrə (təqsirli kimi): Vallah özüm də başa düşmürəm ki, bu nə haldır. (Ağlamsınır və əlləri ilə üzünü örtür).

Asya (nəsihətyana): Sən yekə qızsan, elə şeyləri başından çıxart. Sən hara, bazarın gədəsi hara. Bəri bənd olursan elə adama bənd ol ki, sənə yaraşan olsun. İkinciyə qalan yerdə bənd olmaq özü qız üçün çox pis şeydir. Bax mən də sənin kimi bir qızam, amma heç gör mən bir adama bənd olurammı? Bir də vallahı işdir, adamdır, birdən atan bilsə, yəqin bil ki, səni tikə-tikə doğrar.

Gülçöhrə: Qoy atam bilsin, bir kərəlik məni öldürsün ki, canım qurtarsın.

Asya: Axmaqlama, axmaqlama! Gəl bəri gedək o biri otağa, gör sənə nələr söyləyəcəm.

Gülçöhrəni aparıb gedirlər.

Sultan bəy (daxil olur. Tək): Zalım oğlu arşınmalçının xalası yaxşı girimə keçmişdi, olmadı. Əsl mən deyən arvad elə o idi ki, hallıca, dul, əndamlı, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd şüt tamam, vəssalam. Amma de gəl ki, məndə bəxt yoxdur... Qudurğan oğlu qudurğan, bir dul xalasının əvəzinə gözəl-göyçək qızımı istəyir. Guya ki, mən qızımdan əl çəkmişəm ki, bazarın gədəsinə verəm... Mən bir bəyəm ki, bütün tanışlarım adımla əzbər bilir. Əşi xan ilə aş yemirəm ki, buğum batar; bir gədənin birisi mənə göyə olmaq istəyir... Amma xalasını alardım və bir söz deyən

olsa idi, deyərdim ki, bir fəqir dul arvad idi, rəhmim gəldi, aldım... Əlqərəz, arvad elə öz ayağı ilə yanına gəlmişdi, şeytan oğlu şeytan işə pərxaşlıq saldı qoymadı işimizi görək... Ah, gedək bir az dincələk; yenə belimin ağrısı tutudu... (Gedir o biri otağa, bu biri otaqdan Telli çıxır).

Telli (tək): Of, yenə ağam getdi uzanmağa. Kişi lap zəhləmi tökübdü, indi yenə çağıracaq ki, ay qız Telli, gəl üstümü basdır. (Sultan bəyin səsi gəlir: ay qız Telli, gəl üstümü basdır). Çor, zəhrimar... (Mülayim). Ağacan, gəlirəm, gəlirəm. (Gedir).

Asya (daxil olub, tək): Ha öyüd nəsihət edirəm olmur. Görünür ki, qız gədəyə çox bənd olub. Ağlayır, ağlayır, gözünün yaşını dolu kimi tökür; adamın rəhmi gəlir; bilmirəm hayandan gəldi çıxdı bura arşın mal satan... Yenə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var. Halbuki bazanın gədəsi... (Pəncərəyə tərəf baxır). O kimdir bizə gəlir? Buy, nə yaxşı oğlandır, vallah lap bəy balasına oxşayır. Bax adam bənd olanda da beləsinə ola! Görəsən bu bizə niyə gəlir, xeyir xəbər ola! Gəlir-gəlir, düz bizə gəlir, qoy gəlsin qaçmayacağam. Gəldi...

Qapı döyülür, Asya qapını açır. Süleyman daxil olur. Asya əli ilə üzünü gizlətmək istəyir.

Süleyman: Sultan bəy evdədirmi?

Asya: Bəli, evdədir. Bir qədər burada əyləşin gedim çağırım. (Gedir).

Süleyman (tək): Yəqin ki, Sultan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızıdır, bərəkalla Əsgərə! Görünür ki, kişinin ruhu var ki, özünə bu cür qız seçibdir. Mən belə bilmədim ki, Sultan bəyin qızı gözəl imiş, yoxsa əvvəldən bilsəydim özüm alardım. Heyif! Amma yaxşıca qızıdır. Vallahı çox böyük səhv etmişəm. Görək bu qızı mən alaydım. Halbuki indi gəlmişəm qızı Əsgər üçün istəyim... Yoxsa, bəlkə elə gəlmişkən, elə özüm üçün istəyim?... Yox, bu yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Əsgər mənə e'tibar edib elçiliyə göndəribdir, özü də qıza bənddir, necə ola bilər ki, onu mə'yus eyləyim, lə'nət şeytana! Adam gərəkdir dostluqda düz ola. Nə eyləmək? Mən də axtararam özümə gözəl qız taparam, xayinlik pis şeydir.

Sultan bəy daxil olur.

Sultan bəy: Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyir xəbər olasan, əyləş görək nə var, nə yox? (Əl-ələ verib, oturlurlar).

Süleyman: Bəy, xeyir olmamış nə olacaq? Şükür allaha hər şey öz yerində sazdır.

Sultan bəy: Çox gözəl, indi söylə görək daha nə var nə yox?

Süleyman: Bəy, bilirsən, bu dünyanın işi elə belə gəlir ki, insan insana lazım olur, adam adama gərək olur. Görürsən ki, əvvəlcə bir adamı heç tanımırsan, sonra tanış olursan; ondan sonra lap qohum olursan. Ancaq bir iş var ki, qohum olanda gərək elə olasan ki, sənə yaraşan ola, özü də varlı ola, adlı-sanlı ola. Məsələn, götürək bizim cavan tacirimiz Əsgəri...

Sultan bəy: O kimdir?

Süleyman: Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyarsan. Mərhum bəzzaz Mürsəli deyirəm ki, bir gözəl kişilərin birisi idi.

Sultan bəy: Hə, yaxşı tanıyıram, həqiqət, mərhum çox gözəl kişi idi.

Süleyman: Bəli, indi Əsgər dediyim oğlan onun oğludur ki, o da hər bir barədə atası kimi gözəl adam və ağıllı oğlandır. Özünün də, şükür allaha, yaxşı varı, malı. Alveri də çox böyük tərəqqidədir.

Sultan bəy: Yaxşı, Əsgər nə deyir?

Süleyman: Əsgərin dediyi odur ki, sənənlə qohum olmaq istəyir.

Sultan bəy: Balam mənim qızım uşaqdır ki.

Süleyman: Bəy, gərək uşaq olmasın, amma onu bil ki, Əsgər özgə adamdır, bəy. O sayaq oğlanının qohumluğu sənə hər bir barədə yaxşı olar.

Sultan bəy: Sən orasını doğru deyirsən, həqiqət, tacir tayfası mənim xoşuma gəlir. Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, učitel-muçitellərlə mənim işim olmaz. Və xoşuma da gəlməzlər. Ancaq burası var ki... Əsgəri mən görməmişəm; hərçənd bilirəm ki, atası yaxşı kişi idi və dövləti çox idi, ancaq bə'zi vaxt kişinin pis evladı olur.

Süleyman: Xeyir, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır. Çox ağıllı, yaraşlıq və çox da şüurlu oğlandır. O barədə təvəqqə edirəm ki, mənə etibar edib sözümə inanasan. Hərgah allah eləməmiş Əsgər pis adam olsa idi, mən sənənin qızını ona istərdimmi?

Sultan bəy: Elə isə, allah xeyir versin, razıyam...

Süleyman (əl tutur): Allah xeyir versin, allah hər ikisini xoşbəxt eləsin. Oğul uşaq sahibi olsunlar.

Sultan bəy (durur): İndi buyur də. Buyur gedək o biri otağa, çaydan zaddan içək, söhbətimizi də orada edək. (Durub o biri otağa keçirlər).

Asya (daxil olur, tək): Vallah, heç belə gözəl oğlan olmaz. Ömrümdə də görməmişəm; qoy indi də bu qapının deşiyindən baxım. (Əyilib qapının deşiyindən baxır). Mən də bu oğlana bənd olacağam. (Acıqla). Nə qayırım? Gülçöhrə gədənənin birinə bənd olanda mən niyə bəy oğlu kimi bir cavana bənd olmayım? Elə olaram ki, hələ Gülçöhrəni də ötürəm... (Aşıqanə). Of, həqiqət, adamın adama gözü düşəndə əhvalı necə pərişan olur! (Oxuyur)

Musiqi

Gözəlim yar gözəlim,

Musiqi

Bir sözüm var, gözəlim.

Musiqi

Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim!

Musiqi

Aşiq oldum sənə mən,

Musiqi

Etmədin lütfü kərəm.

Musiqi

Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal gözəlim.

Musiqi

Yanaram eşq oduna,
Yetmədin fəryadıma.
Bu yazıq yarına hərdən

Bir nəzər sal gözəlim.

Musiqi

Gözəlim yar, gözəlim, yar...

Oynayır və sonra gedir.

Telli (çıxır): Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı; yoxsa oramı basdır, buramı basdır, buramı ov, oramı ov... Daha həlak eylədi məni. Belə şorgöz kişi olmaz. Vallah bir allah bəndəsi olsa idi, mənicə alardı, canımı qurtarardı. Amma hanı bir elə allah bəndəsi! (Deyən kimi qapı döyülür). Bu kimdir? Yoxsa allah bəndəsini yetirdi! (Gedib qapını açır, Vəli daxil olur).

Vəli: Sultan bəyin evi buradır?

Telli: Hə buradır, nə işin var?

Vəli: Sizdə bir nəfər qonaq varmı?

Telli: Hə var, necə?

Vəli: Daha nə üçün acığın tutur?

Telli: Acığım nə üçün tutsun, sən kimsən?

Vəli: Mən kilimçi. (Kənara). Amma əcəb qızıdır, yəqin bu qulluqçudur.

Telli: Kilimçi nədir?

Vəli: Bir əvvəlcə de görüm, sən kimsən?

Telli: Mən bu evin qulluqçusuyam.

Vəli: Mən də o evin nökrəiyəm.

Telli: Hansı evin?

Vəli: Belə o evin, o.

Telli: Buy, elə bil gədə dəli olubdur.

Vəli: Dəli niyə oluram, maralım!

Telli: Mən maral deyiləm.

Vəli: Belə məndən ötrü maralsan, bu canım sənə peşkəş. Belə, belə... belə... (Oxuyur)

Musiqi

Qoy xanımı bəy aparıb,
Tezlik ilə toy eləsin. (2)
Sən idəcə mən alaram,
Mən də bir bəy olaram. (2)

Telli: Pulun var?

Vəli: Var, var! (2)

Telli: Pulun var, gələrəm!

Vəli: Bilirəm ki, gələrsən!

Telli: Belə, belə yarımсан!

Vəli: Belə, belə canımsan!

Musiqi

Oynayırlar.

Telli:

Mən gedərəm o kəsə ki,
Onun pulu çox olsun, (2)
Onun pulu çox olsun,
Dərdi-qəmi az olsun. (2)
Pulun var?
Vəli: Var, var! (2)

Musiqi

Oynayırlar.

İkisi bir yerdə.

Qoy xanımı bəy aparıb,
Tezlik ilə toy eləsin. (2)

Vəli: Sən idəcə mən alaram!
Telli: Mən idəcə sən olarsan! (2)
Vəli: Mən də bir bəy olaram!
Telli: Sən də bir bəy olarsan! (2)
(Tək) Pulun var?
Vəli: Var, var! (2)

Musiqi

Oynayırlar.

Telli (xoşuna gəlir): Əşi tez ol, sözünü de görüm nə istəyirsən?
Vəli: Səni istəyirəm, səni! Bildinmi?
Telli: Buy, əcəb işə düşdüm!
Vəli: Gözümün işığı, get o qonağa deynən ki, bir qarıya çıxsın, sözüm var. (Telli gedir). Yeri maralım, yeri! Yeri ceyranım, yeri! Əcəb qızıdır! Vallah qoy ağam qızı alsın, mən də bunu alım, ikimizin də toyu bir gündə olsun. (Əlini əlinə sürtür).

Süleyman və Sultan bəy çıxırlar.

Süleyman: Hə, Vəli, sənsən? Bildim nə üçün gəlibsən, gəl gedək. (Sultan bəyə). Bəy, hələlik xudahafiz.

Sultan bəy: Xudahafiz, səlamət ol. (Gedirlər. Sultan bəy Süleymanı ötürüb qayıdır). Ay qız Telli! Gülçöhrəni, Asyanı bura çağır gəlsin. Qıza da deyim görüm nə olur... Bəli, dünyanın işi belədir... Bir vaxt var idi biz də cavan idik... İndi...

Qızlar gəlirlər.

Sultan bəy: Hə, oturun görüm. Ay qız Gülçöhrə, nə üçün belə bikef görünürsən? Nə olub ki, naxoş deyilsən ki?

Gülçöhrə: Xeyir, ata, yaxşıyam.

Sultan bəy: Çox gözəl, qızım, bilirsən nə var?
Gülçöhrə: Xeyir, ata.
Sultan bəy: Bəs elə isə bil; səni ərə verirəm.

Gülçöhrə hərəkət edir, Telli şad olur. Asya heyflənir.

Asya (kənara): Heyf, oğlan əlimdən çıxdı!

Gülçöhrə: Ay ata, mənim nə vaxtımdır ki, ərə gedim?

Sultan bəy: Lap yaxşı vaxtıdır. Uşaq ki, deyilsən, hər bir şeyi bilirsən, anlayırsan. Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həmi cavan, həmi pullu, həmi mallı...

Gülçöhrə: Ata, acığın tutmasın, mən ərə gedən deyiləm!

Sultan bəy (mülayim). Bax axmaqlama! Mən elçiyə söz verdim getdi.

Asya (kənara): Allah sənə şükür, gələn oğlan elçi imiş.

Gülçöhrə: Yox, ata, mən ərə getmək istəmirəm!

Sultan bəy: Yaxşı-yaxşı naz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinirsən.

Gülçöhrə: Yox, ata, doğru sözumdür, mən ərə getmək itəmirəm, istəyirsən vur məni öldür, - ərə vermə.

Sultan bəy: Deyəsən sən doğrudan danışırsan! (Bərkdən). Nə axmaq sözdür; necə yə'ni ərə getmək istəmirsən; Evdə qalıb qocalıb qartımayacaqsan ki?

Gülçöhrə (ağlayır). Mən ərə getmək istəmirəm!

Sultan bəy (lap bərkdən). Sən allah qudurğan olma! Sənin nə haqqın var söz danışmağa. Atan səni ərə verir, sənin borcun itaət eləməkdir!

Asya: Əlbəttə Gülçöhrə, atan nə deyir, sən ona qulaq as; indi ki, səni ərə verirlər, sənin borcun getməkdir. Daha burda artıq çək-çevir olmaz ki...

Gülçöhrə: Qoy atam məni öldürsün, amma ərə verməsin.

Asya: Axı sənin danışmağa nə haqqın vardır.

Sultan bəy: Sənə deyirəm ki, axmaq olma! Mən səni elə adama ərə verirəm ki, daha eləsin tapmazsan, sən nə fikirdəsən!

Gülçöhrə: Sən o adama Asyanı ərə ver, qoy mən evdə qız qalım.

Sultan bəy: Nə boş-boş söz danışırsan. Asyanı istəyən olsa, onu da ərə verəcəyəm. İndi səni istəyirlər gərək əvvəl səni verim.

Asya: Əlbəttə elədir.

Gülçöhrə: Mən ərə getmək istəmirəm!

Sultan bəy (acıqlı): Sənin borcun deyildir, ağzın nədir getməyəsən. Atan sənə buyurur get, get! Çox o yan bu yan eləsən, tutub qulağından mıxlaram divara. (Gülçöhrə ağlayır... Sükut. Sultan bəy acıqlı-acıqlı ora-bura gəzinir. Bir azdan sonra mülayim dil ilə deyir). Qızım, sən elə bilirsən ki, mən səni pis adama verirəm, sən onu yəqin bil ki, belə oğlana gedəcəksən ki, tacir, pulu çox, dövləti çox! Bəs dəliyəm ki, səni pis yerə verim; sən mənim gözümün işığı tək qızımsan, mən səni bədbəxt elərəmmi? (Tutub qızının alnından öpür). Sən qoca atayın sözünə qulaq as, dəlilik eləmə!

Gülçöhrə (ağlaya-ağlaya): Ay ata, vallah ərə getməyə heç könlüm yoxdur. Necə eləyim? Sən məni ərə vermə, qoy evdə qalım.

Sultan bəy: Qızım inad olma! Atan nə deyir, sən də ona itaət eylə, eləməsən allah səni xoşbəxt eləməz, bədbəxt olarsan və onu yəqin bil ki, mənim sözüm sözdür; mən kişiyyə söz verdim, allah qoysa, bu gün sabah nişan qoyular, kəbin kəsilər, toy olar. Gedərsən ərə, ərin dövlətli, özü yaxşı adam, oğul-uşaq sahibi olarsan, ev yiyəsi olarsan, mən də bu qoca vaxtımda bir azca dincələrəm, arxayın olaram; sən mən deyənə qulaq as!

Gülçöhrə: Ay ata, indi ki, sən istəyirsən mən ərə gedim, qoy onda öz istədiyimə gedim.

Asya qorxusundan guya üzünü cırır, təəccüb edir.

Sultan bəy (təəccüb və heyrətlə): Qızım, sən istədiyini kimdir, söylə görək.

Asya qorxur. Musiqi.

Gülçöhrə (oxuyur).

Məni saldı olmaz dərdə, arşın mal alan, (2)

Qalmadı heç taqət məndə, yanaram, (2)

Gündüz-axşam fikrim, zikrim, arşın mal alan, (2)

Ola bilməz özgə fikrim, yanaram. (2)

Onu görcək aşıq oldum, arşın mal alan, (2)

Günü-gündən dərdə doldum, yanaram. (2)

Sultan bəy (bərk hirslənir): Qızım, arşın mal alan kimdir? (Kənara). Yoxsa o xalası olandır?

Gülçöhrə: Mən getsəm ona ərə gedərəm.

Sultan bəy (birdən qışqırır). Nə danışırsan, axmaq qızı axmaq! Bazarın gədəsinə ərə gedəcəksən, dəli olubsan nədir? Allaha and olsun bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Bəli, Sultan bəyin qızı bir gədəyə aşıq olubdur, pəh-pəh, pəh! İndi bildim ki, nə üçün ərə getmək istəmirsən. Amma onu sən yəqin bil ki, əgər belə axmaqlasan, atamın goru haqqı sənə bir toy tutaram, bir toy tutaram ki, bir kərə nəfəsini çəkərsən. Sən mənim namusuma toxunan iş görürsən. Nə haqqın var ki, arşınmalçıya baxırsan. Qoy bir o arşınmalçı gözümə görünsün: ona mən bir patron çaxım ki, izi-tozu qalmasın. Onu bil ki, mənə Sultan bəy deyərlər. Mən binamusluğu qəbul edən adam deyiləm. Səni də öldürərəm, onu da öldürərəm!

Gülçöhrə (ağlaya-ağlaya): Ata vallah öldür canım qurtarsın.

Sultan bəy (çığıra-çığıra): Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşınmalçı adı tutsan, səni tikə-tikə doğruyacağam! Belə binamusluq olar ki, mənim qızım gədə-güdəyə bənd olsun! (Ayağını yerə vurur). Dur bu saat rədd ol gözümün qabağından! İtil burdan! Binamus! (Gülçöhrə durub bərk ağlaya-ağlaya gedir, Sultan bəy hövlnak ora-bura gəzir. Asyaya və Telliyə). Nə vaxt arşınmalçı bura gəlmişdi?

Asya (qorxa-qorxa). Vallah xəbərim yoxdur.

Sultan bəy: Necə xəbərin yoxdur? Yalandan məndən gizliyirsiniz! Cəhənnəm olun, siz də buradan! (Asya və Telli qaçırlar). Əcəb başıma kələk gəldi; itin birisi qarıma gəlib qızımı özünə bənd eləyir; belə də binamusluq olar! İndi başa düşürəm ki, neçün xalasının əvəzinə qızımı istəyirmiş; cəhənnəm olsun onun xalası da, istəmədik... Qız lap dəli kimi olubdur. Gərək tezliklə ərə verim çıxsın getsin, yoxsa işdən sonra bir xata çıxar. Süleymanı görsəm deyəcəm ki, Əsgərə xəbər versin ki, gəlib qızı götürüb qaçsınlar; yoxsa görünür ki, xoşa-xoşluq ilə getməyəcəkdir. Mənim də hirsim tutar vurub öldürərəm. Ay qız Asya, Telli! Bura gəlin. (Asya və Telli daxil olur). Bax, mən gedirəm bazara, siz Gülçöhrəyə öyüd-nəsihət edərsiniz; onu başa salarsınız. Yoxsa, vallah, allaha and olsun hamınızı qıraram! (Gedir bazara).

Asya (Telliyə acıqla): İndi biz fəqir nə qayıraq, bizdə nə taqsır var ki, Gülçöhrə bir gədəyə aşıq olubdur! Ay qız get Gülçöhrəni çağır bura! (Telli gedir). Gör, sən allah! Qızın cür'ətinə bax! Atasına aşıq deyir ki, arşınmalçıya bənd olmuşam. Lap xatadır bu qızın işi.

Gülçöhrə ilə Telli gəlirlər. Gülçöhrə yenə taxtın üstə yığılır.

Musiqi

Asya və Telli:
Bəsdir bunca ahü-zarın (2)
Nəyə lazım bu fəryad (2)
Layıqdirmi ola yarın, (2)
Atan ola sənə yad! (2)

Gülçöhrə:
Getmiş əldən ixtiyarım, (2)
Kimsədən yox heç imdad.
Ağlar oldu böylə halım,
Necə qılmam mən fəryad! (2)

Asya və Telli:
Heç yaraşmaz ah edəsən. (2)
Gəl ol sən də biz tək şad. (2)
Sə'y qıl kim qala səndə (2)
Xəlq içində yaxşı ad. (2)

Gülçöhrənin oxuduğu mahnı aşağıdakı kimi də oxunur.

Arşın mal alan! (2)
Getdi əldən qərarım
Səndən can alan,
Odlara salan,
Ağlar oldu əhvalım,
Mən bilməzdim eşqin əsərin,
Heç düşməzdim bu əzab, bu cəfayə.
Sevdim səni mən,
Rəhm etmədən
Saldın sən məni dərdə
Ah... Yandım!

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Əsgərin evində vaqe olur. Ev yaxşı bəzənib, Əsgər özü dəxi yaxşı geyinibdir.

Əsgər: Biçarə Gülçöhrənin başına əngəllər açdım. İndi yazıq qız elə bilir ki, doğrudan da onu özgəsinə ərə verirlər. Amma əcəb sözü üstə dayanan qızıdır. Xoşluq ilə ərə getməyə razı olmadı; odur ki, atasının təvəqqesinə görə, adam göndərmişəm ki, gedib götürüb qaçsınlar. Zərər yoxdur; bir iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar, onda qız da sevinər, mən də sevinərəm, atası da sevinər, hamı sevinər. Amma ürəyim çox bərk tələsiyir; istəyirəm qızı tez gətirsinlər ki, yazıq daha əzab çəkməsin; amma qərribə iş gördüm ha! Evlənmədim-evlənmədim, axırda bu kələk ilə evləndim. Heç pis eləmədim, yaxşı elədim. Allah Süleymanın atasına rəhmət eyləsin, əcəb şey öyrətdi. İndi heç olmasa görüb sevdiyim qızı alıram, qız dəxi məni sevir... Qərək, gedim görüm xalam dediklərimi düzəldibdirmi? (Gedir).

Bir qədərdən sonra qapı açılır. Gülçöhrəni qaçııb gətirirlər. Bir neçə oğlan Gülçöhrənin qolundan tutub onu içəri salırlar və qapını örtüb gedirlər. Gülçöhrə bərkdən ağlaya-ağlaya taxtın üstə yıxılır... Bir az keçəndən sonra deyir:

Gülçöhrə: Ox, bu nə əzabdır mən çəkirəm! Məni güc ilə, zor ilə ərə verirlər; bilmirəm kimə verirlər, məni sevdiyimdən ayırırlar. İstəmirəm mən bu dövləti, bu dəstgahı! Mən öz sevgilimi istəyirəm. (Üzünü örtüb ağlayır).

Musiqi

Gülçöhrə:
Hicran dərdi-fələk verdi,
Bunca cəfanı layiq gördü. (2)
Yoxdur taqət, səbrə halət.
Ölmək yaxşıdır, - nə ki bu zillət. (2)
Ey xuda rəhm et, ey xuda rəhm et!
Qıl mədəd ya rəb, mən yazığa rəhm et!

Musiqi

Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tab və taqət yoxdur. Hamısından yaxşısı budur ki, bir kərəlik özümü boğum-öldürüm, canım qurtarsın. (Dəsmalın açıb burur ki, özünü boğsun, lakin əsnada arşınmalçının səsinə eşidib təəccüblə qulaq asır və eşitdikcə xoşuna gəlir. Əsgər pərdə dalında oxuyur: “ Arşın mal alan!” Axıra kimi oxuyub qurtarır).

Musiqi

Əsgər daxil olub salam verir.

Gülçöhrə (təəccüblə baxır): Sənsən, yoxsa özgədir.

Əsgər: Mənəm, mənəm Gülçöhrə, arxayın ol!

Gülçöhrə (ağlayır): Görürsən mənim başıma nə işlər gətirilər, bir qədər gec gəlsəydin özümü öldürmüşdüm. Sən buraya nə sayaq gəldin? Səni burada görsələr öldürərlər... Mümkün var isə gəl qaçaq. (Əcələ ilə dartır).

Əsgər (gülür): Hara qaçaq öz evimizdən?

Gülçöhrə: Nə danışırısan, bura kimin evidir?

Əsgər: Bura mənim evimdi, sonra da olacaq sənənin evin.

Gülçöhrə: Heç başa düşməyirəm? Məni kim götürüb qaçıbdir?

Əsgər: Mən göndərdiyim adamlar.

Gülçöhrə (fikirlə): Bəs mən elə bildim ki, məni atam verdiyi tacir oğlanın adamları götürüb qaçıblar.

Əsgər: Əlbəttə elədir.

Gülçöhrə (lap heyran qalır): Yenə başa düşmədim, allah eşqinə, məni başa sal görüm bu nə kələkdir.

Əsgər (gülür): Bax Gülçöhrə! Sənə aşiq olan arşınmalçı da mənəm, atan ərə vermək istədiyi tacir oğlan da mənəm. Mən yalandan arşın mal satan olub özümə qız axtarırdım ki, axırda səni tapdım və atandan istədim, o da verdi; amma atan bilmədi ki, mən arşın mal satan oğlanam, çünki o əvvəldən məni görməyibdir.

Gülçöhrə (naz ilə): Ay biinsaf! Bəs mənə yazığın gəlmədi ki, bu qədər əziyyət çəkdim, atam məni öldürməli oldu. Özümü öldürməli oldum... (naz ilə). Belə bilsəydim səni sevməzdim...

Əsgər: Bəs burası var ki, bu şadlığımız bütün o əziyyətləri yuyur aparır, elə deyilmi maralım, Gülçöhrə?

Gülçöhrə (axırda razı olur): Elədir.

Əsgər: Di gəl bəri, gedək otaqları bir-bir gəzək və xalamı da görək. (Gedirlər o biri otağa).

Bu halda bayır qapıdan Sultan bəy daxil olur.

Sultan bəy: Vallah, yenə ata ürəyidir tab gətirmədi; dedim gedim görüm, bəlkə qız xudanəkərdə özünə bir xəsarət zad yetirdi. (Ora-bura baxır). Bəs hanı bunlar? Ay uşaqlar, kim var?

Əsgər daxil olur.

Əsgər: Salaməleyküm Sultan bəy, sən bizə xoş gəlmisən.

Sultan bəy (əvvəl xoş üzlə, sonra təəccüblə): Balam sən... Sən Əsgərsən? Yoxsa o arşın mal satan?

Əsgər: Xeyir bəy, mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgərəm, sənətim də tacirlikdir.

Sultan bəy: Deyirəm axı, ancaq mənim gözümə belə görükdü ki, qabağında o gədədir.

Əsgər: Hansı gədə?

Sultan bəy: Heç, bir gədə var idi, arşın mal satırdı.

Əsgər: Bilirəm, sən istədin ki, onun xalasını alasan, o da əvəzində səndən qızını istədi, sən də acıqlanıb qovdun, eləmi?

Sultan bəy (təəccüblə): Elədir... Balam sən hardan bildin?

Əsgər: Necə bilməyim ki, o mən özüm idim...

Sultan bəy (heyrətlə): Nə danışırısan?!

Əsgər: Bəli-bəli, mən qəsdən etdim ki, qızı görüm, sonra alım.

Sultan bəy: Doğru deyirsən?

Əsgər: Budur, qızın təsdiq edər. (Çağırır Gülçöhrəni). Gülçöhrə!

Gülçöhrə (daxil olub atasına tərəf gedir): Bax, ata, həmi sən deyən oldu, həmi mən deyən. Əsgər bizi kələyə qoyub sənə acığına və mənim əzabıma səbəb oldu, bütün təqsir bundadır.

Sultan bəy (ayılır): Hə, indi başa düşdüm, çox kələkbaz imişsən; rəhmətlik sənə atan heç belə deyildi. Ya allah! (Əl verir). Kefin yaxşıdırımı?.. Ay qız Gülçöhrə bəri gəl! (Gülçöhrə gəlir, atası onun alnından öpür). Çox gözəl, çox pakizə, vay səni Əsgər! Amma əcəb kələkbaz imişsən! (yadına düşür). Yaxşı, balam, bəs sənə xalan necə oldu? Hə? Həqiqət o sənə xalan idi, yoxsa o da kələk idi?

Əsgər: Xeyir, doğrudan xalamdır.

Sultan bəy: Yəqin, özü də duldurmu? (Sevinir).

Əsgər: Bəli, duldur.

Sultan bəy: Hə, di ver gəlsin də!

Əsgər: Gəlsin, nə deyirəm, Gülçöhrə, zəhmət çək xalamı çağır.

Gülçöhrə gedir.

Sultan bəy: Gəlsin, onu alım də! O dul, mən dul; həkim də deyib ki, gərək arvad alam. Mən bilən həkim xalamı görsə deyər ki, ərə get.

Əsgər: Nə sözüüm var ki, al də, al ikibaşlı qohum olaq. İndi bildinmi ki, ikibaşlı qohum nədir?

Sultan bəy (gülür): Bildim, bildim, a kələkbaz!

Gülçöhrə və Cahan daxil olurlar.

Sultan bəy (Cahana): Əşi gəl də! İrəli gəl! Görürsən sənün bu bacıoğlun nə kələkbaz imiş. Hə indi nə deyirsən, bir nəfər molla, bir kəllə qənd və üç manat pul ilə aran necədir? Deyirəm ki, elə Əsgər ilə Gülçöhrənin və sən ilə mənim toyumuz bir olsun.

Cahan: Nə deyirəm, allah xeyir versin.

Hamı: Amin, amin!

Sultan bəy: Balam, o uşaqlar evdə tək qaldılar, nigarandırlar. Sizin gədəni göndərin Asya ilə Tellini bura gətirsinlər.

Əsgər: Bu saat gedim göndərim. (Çıxır).

Sultan bəy: Əşi, vallah sevindiyimdən elə bilirəm ki, cavan oldum... (Tez dilin dolayır). Yə'ni qoca da deyiləm, elə cavan kimi bir oğlanam. Maşallah olsun mənə!

Əsgər gəlir.

Əsgər: Göndərdim getdi.

Bu halda Süleyman daxil olur.

Süleyman: Səlamün əleyküm.

Sultan bəy: Paho Süleyman, əleykəssalam, balam sənün bu dostun nə kələkbaz imiş!

Süleyman: Bəli, çox kələkbazdır; bilmirəm kimdən öyrənibdir.

Əsgər: Necə kimdən öyrənmişəm? Bunun hamısını sən öyrətmədinmi? Odur xalam desin!

Cahan: Doğrudur, bütün bu kələklərin başçısı Süleymandır, o öyrətdi.

Sultan bəy: Belə imiş! Süleyman, mən səni heç belə bilməzdim, bu işləri hardan öyrənibsən?

Süleyman: Bəy, öz başımdan çıxardıram.

Sultan bəy: Ay sənün başın var olsun!

Süleyman (birdən Gülçöhrəni görüb diqqət yetirir). Yaxşı Gülçöhrə budur?

Əsgər: Bəli budur.

Süleyman: Bəs mən gördüyüm qız buna oxşamayır?

Sultan bəy: Sən, yəqin Asyanı görübsən.

Süleyman: Asya kimdir?

Sultan bəy: O mənim qardaşım qızıdır.

Süleyman (sevinir): Hə?! Əşi elə isə mən nə üçün bekar qalım. Ver mən də toy edim də!

Sultan bəy: Doğru deyirsən?

Süleyman: Əlbəttə!

Sultan bəy: Verdim, al!

Hamı: Allah xeyir versin, allah xeyir versin! Nə əcəb oldu!

Süleyman (kənara): Bax mərd yoldaşın axırı belə olar.

Bu halda Asya, Telli və Vəli daxil olurlar.

Sultan bəy: Bax budur gəldilər. Ay qız Asya, bu oğlana səni versəm gedərsənmi?

Asya (utana-utana): Bəli, gedərəm.

Sultan bəy: Qoçaq qızsan, Gülçöhrədən ağıllı oldun, çox gözəl, çox pakizə. (Vəli ilə Telli bir-birinə baxırlar. Vəli bərk ah çəkir). Ədə nə yaman ah çəkdi, bala, nə dərdin var ki?

Əsgər: Nə dərdi olacaqdır: Gülçöhrəni mənə verdin, Asyanı Süleymana verdin, xalamı özün alırsan; indi Tellini də ver ona da!

Hamı: Doğrudur, doğrudur!

Süleyman (Vəliyə): Hə, dedim ki, axı sən də hazırlaş.

Sultan bəy: A qız, Telli, Vəliyə gedərsənmi?

Telli (mərd-mərdanə): Bəli, gedərəm.

Sultan bəy: Vəli, sən Tellini alarsanmı?

Vəli (utanır və birdən-birə): Bəli alaram! (Gülür).

Hamı: Allah xeyir versin!

Sultan bəy: Yaxşı, balam, toylarımızı nə vaxt başlayaq?

Hamı: Elə günü bu gün.

Sultan bəy: Hə! Bəs elə isə başlayaq, düzülün!

Cüt-cüt olub oynayırlar. Əvvəlcə musiqiyə görə ağır, sonra musiqi tezləşdikcə tez-tez oynayırlar, ta ki, pərdə düşür

PƏRDƏ